

דרישכונע

פרשת תולדות, תשע"ט, מספר 1293

ברכות גנובות יימתקו?

ארי דוד קאהן

בראשית כז:כח-כט

וַיִּתֵּן לָךְ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגַן וְתִירֹשׁ. יַעֲבֹדוךָ עַמִּים וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ לְאֲמִים הַיְהוּה גְּבִיר לְאֲחִיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אֲמֹךָ אֲרָרִיךָ אָרוּר וּמְבָרְכִיךָ בְּרוּךְ.

כאשר עשו עומד מול אביו ומבין את אשר עולל לו יעקב, הוא בוכה ומתחנן: "ברכני גם אני, אביו!" אבל יצחק משיב לו בצורה שאינה משתמעת לשני פנים:

"בָּא אֲחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בְּרִכְתְּךָ."

הברכה שיועדה לעשו – הברכה שלקח יעקב במרמה – היא ברכה של שפע והשפעה, של אושר ושררה. אין בברכה זו אזכור, ואפילו לא ברמז, של ייעוד רוחני; הברכה מתייחסת לעולם החומר, ותו לא. יצחק לא התכוון לרגע לברך את עשו בברכות רוחניות. ואכן, אחרי שיעקב נוטל את הברכה הראשונה, הברכה לשפע חומרי, נדמה שאין ליצחק ברכה נוספת לתת לעשו. יצחק אינו מסוגל, אינו מוכן – וכנראה לא מעלה כלל על דעתו – לתת לעשו את הברכה שמיועדת ליעקב, כפיצוי על הברכה הראשונה שנגזלה ממנו. העניין מודגש עוד יותר בברכה השלישית, הברכה שיצחק מעניק ליעקב – ביודעין ליעקב – בטרם צאתו לפדן ארם:

בראשית פרק כח, ג-ד

וְאֵל־שְׁדֵי בְרַךְ אֶתְךָ וַיְבָרֶךְ וַיִּרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לְקַהַל עַמִּים. וַיִּתֵּן לָךְ אֶת בְּרִכְתּוֹ אֲבִרְהָם לָךְ וּלְזֶרְעֶךָ אֶתְךָ לְרִשְׁתְּךָ אֶת אָרֶץ מִגְרִיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאֲבִרְהָם.

אם כך, נראה שאכן הייתה באמתחתו של יצחק עוד ברכה אחת, הברכה השלישית, היא "ברכת אברהם". ברכה זו כוללת את ירושת ארץ ישראל, ברכה רוחנית אשר ללא ספק נועדה מלכתחילה ליעקב. את הברכה לשפע חומרי לקח יעקב במרמה מעשו, אך רבקה היא זו שדאגה שגם את הברכה הזו יקבל יעקב – בנוסף, ולא במקום – הברכה הרוחנית, הברכה השלישית, שלא יכלה בכל מקרה לעבור לעשו.

יצחק חשב, כנראה, שהבן שהיה שרוי ראשו ורובו ברוחניות צריך לקבל ברכה על טהרת הרוח, ואת הבן שהקדיש את עצמו לעולם החומר יש לברך בברכה שמתייחסת

סיפור גניבת הברכה על ידי יעקב הוא מהמפורסמים בסיפורי התנ"ך. כל ילד יודע שיעקב השיג במרמה את הברכה שייעד אביו לעשו, אחיו הבכור. וכאשר נוסף לסיפור השוד-לאור-היום את האמירה המפורשת של התורה שיצחק אהב את עשו, עלול הקורא לקבל רושם מוטעה באשר ליחסו של יצחק לבניו, ואף להסיק שיצחק העדיף את עשו או אהב אותו יותר. אך אין בפסוקים סימוכין לקריאה שכזו. אדרבה, קריאה מדוקדקת של הפסוקים מלמדת שיצחק הכיר היטב את בניו, הכיר את היתרונות והחסרונות, החולשות והחוזקות של כל אחד מהם, והוא לא שקל, אפילו לרגע, להעביר את הירושה שקיבל מאברהם אביו לעשו בנו, למרות היותו הבכור, ולמרות שאהב אותו.

לרבקה היה יתרון. היא, ורק היא, החזיקה במידע מקדים, מידע חסוי; היא – ורק היא – ידעה, עוד בטרם לידתם, מה יהיה סופם של כל אחד מבניה. היא זו שידעה ששני בניה ייפרדו זה מזה, וששני עמים יצמחו מהם. לעומתה, יצחק הרשה לעצמו לחלום שבנו עשו, איש הציד, עוד ישחק תפקיד בתוכנית האלוקית, וייקח חלק בהגשמת החזון והייעוד של אברהם. הוא המשיך להאמין, או לפחות לקוות, שאחדות המשפחה תישמר, ועל הילך המחשבה והכמיהה העמוקה של יצחק מעידים הברכות שהוא העניק לבניו.

בפרשתנו יצחק מעניק שלוש ברכות לבניו. הראשונה מיועדת לעשו, אך יעקב "גונב" אותה. את הברכה השנייה יצחק מעניק לעשו ביודעין: כאשר הוא מברך את עשו, יצחק יודע מעל לכל ספק איזה משני בניו עומד מולו, ומבין בדיוק את הסיטואציה. את הברכה השלישית והאחרונה יצחק נותן ליעקב, אף היא ביודעין, בהכרה ובכוונה מלאה, לאחר שיעקב כבר "לקח" ברכה אחרת במרמה.

הברכה הראשונה, זו המיועדת לעשו, היא מהיפות שבתורה, ואולי בכלל:

* הרב ארי דוד קאהן מרצה ביהדות ומנהל את התוכנית החד-שנתית לבני חו"ל באוניברסיטת בר-אילן.

החיוביים לאביו,⁴ ובכך "תדלק" את האשליה ונתן ליצחק להאמין בהיתכנות התוכנית. יצחק ידע שעשו הוא איש ציד, וכאשר ציווה עליו לצוד ולהאכיל אותו, הוא הפך את הצייד למצווה.⁵ המטרה של יצחק הייתה לאפשר לבנו החומרני לחוות קדושה דרך קיום מצווה. אם נקטיב היטב לדבריו של יצחק, נוכל לחוש את ההתרגשות כאשר בנו עומד מולו ומבקש את ברכתו:

בראשית כז: יח-כב

וַיבֹא אֶל אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִי מִי אַתָּה בְנִי? וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל אָבִיו אֲנִי עֹשֶׂה בְכָרְךָ עֲשִׂיתִי כְּאִשְׁרֵי דְבַרְתָּ אֵלַי קוֹם נָא שָׁבָה וְאֶכְלֶה מִצִּידֵי בְעֹבוֹר תְּבָרְכֵנִי נִפְשֶׁךָ. וַיֹּאמֶר יַצְחָק אֶל בְּנוֹ מַה זֶה מְהֵרָתָ לְמַצָּא בְנִי? וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה ה' אֶל־לֵהֲיִדְ לִפְנֵי. וַיֹּאמֶר יַצְחָק אֶל יַעֲקֹב גֵּשָׁה נָא וְאֶמְשָׁךְ בְּנִי הַאֲתָה זֶה בְנִי עֹשֶׂה אִם לֹא. וַיִּגֶשׁ יַעֲקֹב אֶל יַצְחָק אָבִיו וַיִּמְשָׁהוּ, וַיֹּאמֶר הֲקָל קוֹל יַעֲקֹב וְהִזְדִּים יְדֵי עֹשֶׂה.

המלים שיצחק שומע מפי בנו מרגשים, אפילו מטלטלים: עשו מדבר כמו יעקב! יצחק שומע לראשונה נימה של חסד, טון של רכות, יראת כבוד שהוא מבחין בה לראשונה, ואפילו ייחוס ההצלחה במסע הצייד להשגחה אלוקית. כל אלו הם "קול יעקב". יצחק אינו מתבלבל, ואינו מהסס. הוא אינו מתפלא שהוא שומע את קול יעקב יוצא מפיו של עשו; לו היה לו ספק, הוא היה יכול לעצור, לבדוק, לחקור את האיש העומד מולו, ולעשות בירור מעמיק. אך יצחק אינו מעורפל או מסוחרר; הוא מאושר. הוא מאמין שהחלום שלו, התוכנית לאיחוד כוחות שהוא דבק בה מהיום שנולדו הבנים, מתגשם. הוא שומע בדיוק את מה שתמיד רצה וביקש וייחל לשמוע – מיזוג של הכוחות של בניו – ואינו שוקל את האפשרות שיעקב אימץ את ידיו של עשו, במקום שעשו יאמץ את הקול של יעקב.

מאוחר יותר, כאשר יצחק מבין את טעותו, הוא מאשר בכל זאת, שהברכות שלקח יעקב במרמה לא יבוטלו. וכאן מתעוררות קושיות גדולות:

בראשית כז: לג

וַיַּחְרֹד יַצְחָק חֲרָדָה גְדֹלָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר

⁴ רש"י (בר' כה: כז) מסביר שעשו ניסה לשטות באביו ולהערים עליו, להסתיר את אופיו האמיתי באמצעות שאלות ציניות אודות דקדוקים בשמירת המצוות: "יְדַע צִיד - לצוד ולרמות את אביו בפיו ושואלו אבא, האִיךָ מְעַשְׂרִין אֶת הַמַּלְחָ וְאֶת הַתְּבֵן? כְּסָבוֹר אָבִיו שֶׁהוּא מְדַקְדֵק בְּמִצְוֹת". לנו נותר לתהות מה באמת עמד מאחורי השאלות של עשו: האם הן מצביעות על ניסיון (כושל) לרצות את אביו או ליזום שיחה ולבנות קשר?

⁵ רש"י הירש לבר' כז: ב-ד.

לעולם הגשמי. רבקה חשבה אחרת; היא הבינה שבנה הרוחני לא ישרוד ללא ברכות חומריות, נוסף על אלו הרוחניות שיקבל מאביו ממילא. אולי ריחם יצחק על עשו; אולי הוא קיווה שאם עשו יצליח במשלח ידו, הוא לא יתדרדר לפשע ואלומות כדי לשרוד, ולכן התכוון לברך אותו בהצלחה חומרית. יהיו שיקוליו אשר יהיו, ברור מהפסוקים שאהבתו של יצחק לעשו אכן הייתה תלויה בדבר, ומשום כך, מוגבלת. מכל מקום הכיר יצחק ביכולות השונות מאוד של שני בניו: ליצחק לא היה ספק לגבי היכולות של יעקב. הוא ידע שבנו הצעיר יחיה חיים נעלים, חיי קדושה ועבודת ה'. בנו הגדול עשו היה מאתגר יותר; יצחק אהב אותו בגלל היכולות המוכחות שלו כציד. הוא חלם על מיזוג הכוחות העצומים של שני בניו, וחיפש את הדרך לרתום את הכוחות הפראיים של עשו לטובת שותפות עם יעקב.

יעקב הזכיר ליצחק את אברהם אביו, ועשו דמה יותר ליריבו המר של אברהם, היחיד בתנ"ך מלבד עשו שמתואר כאיש ציד: נמרוד.² בעיני רוחו, יצחק דמיין מה היה קורה אם הייתה נוצרת שותפות כזו בין אברהם ונמרוד. האם בכוחות משותפים היו יכולים השניים לגאול את העולם, ולהכניס את האנושות לימות המשיח? יצחק ניסה בכל כוחו לבנות שותפות כזו בין בניו – להגשים באמצעות הבנים את הפוטנציאל שהתפסס בדור האבות. במובן מסוים, לא היה קשה ליצחק לדמיין את חיי הרוח שיעקב יבנה לעצמו; זה היה המשך טבעי, הגשמה עצמית, ולא היה ליצחק ספק שיעקב ימלא את ייעודו. אך המחשבה שעשו, הבן הפרוע וחסר הרסן, ייטול חלק באותה משימה רוחנית העסיקה והקסימה את יצחק, הציתה את דמיונו והדליקה אש בעצמותיו.³ עשו, מציידו, לא רצה לאכזב את אביו, ועשה כמיטב יכולתו להראות את צדדיו

¹ רש"י הירש לבר' כז: א.

² ראו בר' יח-ט: "וְכֹשֶׁךְ יָלַד אֶת־נְמֹרָד הוּא הַחַל לְהִיטֵר גִּבּוֹר בְּאַרְצָה. הוּא הָיָה גִבּוֹר צִיד לִפְנֵי ה' עַל־כֵּן יֹאמֶר כְּנִמְרָד גִּבּוֹר צִיד לִפְנֵי ה'"; דבה"א א:י: "וְכֹשֶׁךְ יָלַד אֶת נְמֹרָד הוּא הַחַל לְהִיטֵר גִּבּוֹר בְּאַרְצָה".

³ שפת אמת, ספר בראשית, פרשת תולדות, שנת [תרנ"א]: "בענין ברכת יצחק שרצה ליתנה לעשו. ובפ' נראה כי ברכת יעקב היתה מיוחדת אליו כמו שברכו לבסוף ברכת אברהם שהוא עיקר הברית שכרת השי"ת לזרעו אחריו. אבל זו הברכה היא להיות גביר לאחיו כו'. כי יעקב ועשו היו מיוחדין לב' עולמות כמ"ש עשו איש שדה ויעקב יושב אהלים, ואם הי' עשו מתקן מעשיו הי' הוא כמו זבלון עם יששכר והוא הי' מושל על כל האומות להכין הכל לקרב אל הקדושה. ולא הי' נצרך ליעקב רק לעסוק בתורת ה' בלי מלחמות.

הַאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם
עָשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ.
הקב"ה מבטיח ליעקב את ארץ ישראל – לו
ולצאצאיו, שיהיו מרובים כעפר הארץ. ברכה
עצומה ויפה, אך ברכה שאין בה זכר לתוכן
הברכה ה"גנובה" – הברכה הראשונה, זו
שהייתה מיועדת לעשו. הקב"ה מדלג על הברכה
ה"גנובה", וחוזר על הברכה השלישית בלבד.
וכאן מתבקשת שאלה שאין עליה תשובה: האם
בכלל תיתכן "גניבת" ברכה שמיועדת לאדם
אחר? האם יעקב אכן ייחנה ממעשה התרמית?
האם ברכה גנובה "פועלת"? ומה הוא כוחה של
ברכה? האם ברכתו של יצחק אבינו "מחייבת"
את הקב"ה?
ושאלה אחת נוספת: האם ייתכן שכל
מטרתה של רבקה לא הייתה גניבת הברכה
עבור יעקב, אלא מניעת הברכה מעשו?

מי אפוא הוא הצד ציד ויבא לי ואכל מכל
בטן תבוא ואברכהו גם ברוך יהיה!?
בפרשת "ויצא" מופיעה ברכה רביעית – הברכה
שהקב"ה מעניק ליעקב בעת מנוסתו מפני עשו.
הברכה הרביעית נותנת משנה תוקף לברכה
שקיבל יעקב זה עתה מיצחק – הברכה
השלישית, המכונה "ברכת אברהם".

בראשית כח:יב-טז

וַיַּחֲלֶם וְהִנֵּה סֹלֶם מֵצֵב אֲרָצָה וְרֹאשׁוֹ מֵגִיעַ
הַשָּׁמַיְמָה וְהִנֵּה מְלֹאכֵי אֱ-לֹהִים עֹלִים
וְיֹרְדִים בּוֹ. וְהִנֵּה ה' נֹצֵב עָלָיו וַיֹּאמֶר אֲנִי
ה' אֱ-לֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וְאֱ-לֹהֵי יִצְחָק,
הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְנַנֶּה
וְלִזְרַעְךָ. וְהִנֵּה זֶרַעַךָ כְּעֹפֶר הָאָרֶץ וּפְרִצְתָּ
יָמָה וְקִדְמָה וְצִפְנָה וְנִגְבָּה וְנִבְרָכוּ בְךָ כָּל
מִשְׁפַּחַת הָאֲדָמָה וּבְזֶרְעֶךָ. וְהִנֵּה אֲנֹכִי עֹמֵד
וַיִּשְׁמְרֶתִיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא
לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף